تحلیل رفتاری اعضای هیئت‌علمی دانشکده‌های علوم انسانی و اجتماعی در فرآیند ارتقاء علمی[1]

محمد روشن[2]
مجتبی قاسمی[3]

چکیده

دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی نقش مهمی در تربیت نیروی انسانی ماهر و تولید فناوری دارند که دو عامل مهم رشد اقتصادی در کشورها هستند. نحوه جبران خدمات و ارتقاء درجه علمی اعضای هیئت‌علمی به‌عنوان مهم‌ترین نهاده در فرآیند تولید دانش و فناوری همواره در کانون توجه دست‌اندرکاران امر بوده است. دانشگاه‌های ایرانی نیز از این قاعده مستثنا نبوده و آئین‌نامه‌هایی برای ارتقاء اعضای هیئت‌علمی آن‌ها تصویب و برای اجرا ابلاغ شده است. آخرین آئین‌نامه موجود در این زمینه مصوب سال ۱۳۹٤ بوده و از مهر ۱۳۹۵ اجرای آن الزامی بوده است. اعضای هیئت‌علمی که فرض می‌شود رفتاری عقلایی دارند و به دنبال طی کردن فرآیند ارتقاء درجه علمی خود با حداکثر سرعت ممکن هستند، با توجه به محدودیت و کمیابی منابع خود به مکانیسم انگیزشی حاصل از آئین‌نامه ارتقاء واکنش نشان داده و فعالیت‌های خود را بر مبنای امتیازات اعلامی در این آئین‌نامه تنظیم می‌کنند. واکاوی این رفتار و بررسی پیامدهای کلان آن هدف اصلی این مقاله است. تحلیل رفتار ارتقاء اعضای هیئت‌علمی با استفاده از آموزه‌های اقتصاد خرد حاکی از پایین بودن تمایل آن‌ها به چاپ مقالات در نشریه‌های معتبر بین‌المللی، عرضه کمتر آموزش در مقطع کارشناسی و عدم شرکت در کنفرانس‌های بین-المللی خارج از کشور است. پیامدهای کلان این رفتارهای فردی منجر به عرضه روزافزون مجلات داخلی، افت کیفیت آموزش در مقطع کارشناسی و انزوای دانشگاه‌های ایرانی در محافل علمی بین‌المللی شده است.

---

[1]. مقاله حاضر برگرفته از پژوهشی آزاد است که در سال ۱۳۹۷ به انجام رسیده است.

[2]. دانشیار گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران، مسئول مکاتبه، پست الکترونیک: Drroshan۲۰۰۲@gmail.com

[3]. استادیار گروه حقوق و اقتصاد، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران، پست الکترونیک: Mojtaba_ghasemi@sbu.ac.ir

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-18]

[DOR: 20.1001.1.20088000.1397.10.1.1.4]

واژگان کلیدی: رفتار عقلایی، ارتقاء علمی، آموزش، پژوهش

مقدمه و بیان مسئله

امروزه آموزش عالی نقش مهم و غیرقابل‌انکاری در فرآیند توسعه همه‌جانبه در جوامع مختلف بر عهده دارد. این نقش طیفی گسترده از تربیت نیروی انسانی متخصص تا کمک به تصویب قوانین کاراتر، بهبود تکنولوژی و ... را در برمی‌گیرد. در اقتصادی که توسعه خود را بر محور دانایی قرار داده است، دانشگاه‌ها نقشی بی‌بدیل را در فرآیند توسعه بازی می‌کنند. به‌طور مشخص، دانشگاه‌ها می‌توانند با ارتقاء دانش نیروی انسانی و بهبود تکنولوژی موجبات افزایش بهره‌وری و رشد اقتصادی را فراهم آوردند؛ و یا آنکه با تأثیر بر ساختار نهادی (اعم از نهادهای رسمی و غیررسمی) یک جامعه، ساختار مناسب برای توسعه اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی را فراهم آورند. در ادبیات اقتصادی، این امر به‌منزله جابه‌جایی مرز امکانات تولید[٤] در یک اقتصاد است. در کنار این مفاهیم تقریباً سنتی‌تر، امروزه مسئولیت اجتماعی[٥] دانشگاه‌ها نیز به دامنه نقش آن‌ها در جامعه اضافه شده است. بیانیه جهانی آموزش عالی[٦] در سال ۱۹۹۸ را نیز می‌توان گواهی بر نقش مهم دانشگاه‌ها در فرآیند توسعه کشورها دانست. در بخشی از این بیانیه آمده است: "بدون وجود دانشگاه‌ها و مؤسسات پژوهشی که بازداده آن‌ها نیروی انسانی ماهر و آموزش دیده است، دستیابی به یک توسعه درون‌زا و پایدار امری ناممکن خواهد بود. این امر به‌ویژه برای کشورهای درحال‌توسعه و کمتر توسعه‌یافته که به دنبال کاهش فاصله خود با دنیای توسعه‌یافته‌تر هستند، امری حیاتی است."

دانشگاه و هر موسسه آموزش عالی را می‌توان به‌مثابه بنگاهی[٧] در نظر گرفت که با به‌کارگیری نهاده‌های تولیدی[٨] (اعم از زیرساخت‌های فیزیکی، کارکنان اداری و اعضای هیئت‌علمی و پژوهشگران) به تولید بازداده[٩] که همانا دانش است و در قالب نیروی انسانی متخصص و تکنولوژی نمود پیدا می‌کند می‌پردازد. هدف دانشگاه به‌عنوان یک بنگاه غیرانتفاعی حداکثر کردن میزان دانش است که به بیانی دقیق‌تر تربیت نیروی انسانی ماهرتر و معرفی فنّاوری‌های جدید و یا بهبود فنّاوری‌های موجود است. می‌توان گفت مهم‌ترین نهاده در فرآیند تولید دانش نیز اعضای هیئت‌علمی و پژوهشگران هستند که کیفیت آن‌ها تأثیری شگرف بر کیفیت بازداده دانشگاه (دانش) خواهد داشت. امروزه، نگاهی به دانشگاه‌های برتر جهان نیز گواه این ادعا است که اعضای هیئت‌علمی

٤. Production Possibilities Frontiers
٥. Social Responsibility
٦. World Higher Education Declaration
٧. Firm
٨. Inputs
٩. Output

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-18]
[DOR: 20.1001.1.20088000.1397.10.1.1.4]

آن‌ها مهم‌ترین نیروی محرکه دانشگاه در تولید دانش و تکنولوژی هستند. ازاین‌رو، نحوه جبران خدمات و ارتقای علمی[۱۰] آن‌ها، به‌عنوان مهم‌ترین رکن تولید دانش، از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است و تمام دانشگاه‌ها در سرتاسر جهان از دستورالعمل‌های خاصی برای ارتقای اعضای هیئت‌علمی خود استفاده می‌کنند. دانشگاه‌های ایران نیز از این قاعده مستثنا نبوده و بر مبنای آئین‌نامه ارتقای ابلاغی توسط وزارت علوم، تحقیقات و فناوری به بررسی عملکرد اعضای هیئت‌علمی و ارتقای آن‌ها مبادرت می‌ورزند.

در این مقاله به تحلیل و واکاوی آئین‌نامه ارتقای موجود در دانشگاه‌های ایران خواهیم پرداخت. تحلیل موجود در دو سطح خرد و کلان صورت خواهد گرفت. در سطح خرد، با این فرض که هدف اصلی اعضای هیئت‌علمی حداکثر کردن سرعت فرآیند ارتقای علمی است، به بررسی و تحلیل رفتاری اعضای هیئت‌علمی دانشکده‌های علوم انسانی و اجتماعی در این فرآیند می‌پردازیم. درواقع اعضای هیئت‌علمی مانند هر کنشگر اقتصادی[۱۱] دیگری با کمیابی در منابع خود (به‌ویژه زمان) روبرو هستند و به دنبال تخصیص بهینه منابع کمیاب خود هستند. بخشی از محدودیت‌ها و قیودی که بر سر راه این بهینه‌سازی وجود دارد نیز از آیین‌نامه ارتقاء نشئت می‌گیرد. پرسش اساسی در این سطح از تحلیل آن است که مکانیسم انگیزشی ایجادشده توسط آئین‌نامه ارتقاء چه تأثیری بر رفتار اعضای هیئت‌علمی و به‌طور دقیق‌تر تخصیص منابع کمیاب آن‌ها دارد؟ در پاسخ به این پرسش از آموزه‌های اقتصاد خرد[۱۲] بهره خواهیم گرفت. در سطح کلان نیز به بررسی این پرسش می‌پردازیم که تجمیع آثار رفتار و پاسخ‌داده‌شده توسط اعضای هیئت‌علمی به مکانیسم انگیزشی آئین‌نامه ارتقاء، چه اثراتی در سطح کلان بر آموزش عالی خواهد داشت؟ آیا این آثار همان است که مدنظر تنظیم‌کنندگان آئین‌نامه ارتقاء بوده است؟ هرچند مطالعاتی در زمینه تحلیل و نقد آئین‌نامه ارتقاء اعضای هیئت‌علمی در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی در ایران انجام شده است[۱۳] که عمدتاً نقد بخش‌هایی از آن (ازجمله آموزش و پژوهش) بوده است و یا بر تجربه زیسته اعضای هیئت‌علمی در فرآیند ارتقاء تمرکز داشته است. آنچه این مقاله را از سایر مطالعات انجام شده متمایز می‌سازد استفاده از ابزارهای تحلیل اقتصادی است که به نویسندگان قدرت ارائه تصویری از تأثیر آئین‌نامه موجود را در دو سطح خرد و کلان فراهم کرده است، تصویری که کمک خواهد کرد تا

۱۰ Academic Promotion

۱۱. Economic Agent

۱۲. Microeconomics

۱۳. برای مثال نگاه کنید به جاودانی (۱۳۹۵)، توتونچی و همکاران (۱۳۹۳)، قاسمی و صالحی (۱۳۹٦)، کریمی موثقی و همکاران (۱۳۹۳)، محمدی دوستدار و میرحسینی (۱۳۸۷)، نوروزی و همکاران (۱۳۹٤)، محب زادگان و همکاران (۱۳۹۲)، علوی و قلی پور (۱۳۸۸)، باستانی و همکاران (۱۳۹۳)، عبداللهی (۱۳۹۰) سعادت طلب و همکاران (۱۳۹۳)، فاتحی و محمدی (۱۳۸۷) و خطیبان و همکاران (۱۳۹۳).

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-18]

[DOR: 20.1001.1.20088000.1397.10.1.1.4]

سیاست‌گذاران و پژوهشگران این حوزه درک بهتری از نقش آئین‌نامه ارتقاء در آموزش عالی کشور داشته باشند. به باور نگارندگان، درک تصویر موجود از نقش آئین‌نامه ارتقاء در نظام آموزش عالی کشور گامی اساسی و مهم در زمینه طراحی یک نظام ارتقاء کاراتر است.

ادامه مقاله به‌صورت زیر خواهد بود: ابتدا در بخش دوم توضیح بسیار مختصری درباره ساختار آئین‌نامه ارتقای علمی اعضای هیئت‌علمی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی کشور که در مرکز تحلیل و واکاوی این مقاله قرار دارد ارائه می‌شود. در بخش سوم با به‌کارگیری آموزه‌های اقتصاد خرد، رفتار اعضای هیئت‌علمی به‌عنوان مهم‌ترین نهاده‌های تولیدی دانشگاه را در مواجهه با مکانیسم انگیزشی ایجادشده توسط آئین‌نامه ارتقاء تحلیل می‌کنیم. در بخش چهارم با تجمیع رفتار تک‌تک اعضای هیئت‌علمی آثار کلان این آئین‌نامه را بررسی خواهیم کرد. جمع‌بندی و پیشنهادهایی نیز در بخش پایانی مقاله ارائه خواهد شد.

آئین‌نامه ارتقاء اعضای هیئت‌علمی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی در ایران

آئین‌نامه ارتقاء به استناد به بند "ب " ماده ۲ قانون اهداف، وظایف و تشکیلات وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و بند الف ماده ١٦ برنامه پنجم توسعه مصوب مجلس شورای اسلامی و باهدف دستیابی کشور به جایگاه مناسب علم و فناوری توسط شورای عالی انقلاب فرهنگی مصوب و برای اجرا توسط وزارت علوم به کلیه مؤسسات آموزش عالی، پژوهشی و فناوری دولتی و غیردولتی وابسته به وزارت علوم و سایر دستگاه‌های اجرایی و نهادهای عمومی کشور ابلاغ می‌شود و لازم‌الاجرا است. آخرین آئین‌نامه ارتقاء در تاریخ ۱۳۹٤/۱۲/۱۸ توسط شورای عالی انقلاب فرهنگی مصوب و از تاریخ ۱۳۹۵/۷/۱ لازم‌الاجرا بوده است. جالب آنکه تنها بین سال‌های ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۵ چهار آئین‌نامه ارتقاء با تغییرات کم‌وبیش جزئی به تصویب رسیده و ابلاغ شده است. البته آئین‌نامه مصوب در سال ۱۳۹٤ توسط وزارت علوم، قبل از اجرایی شدن توسط شورای عالی انقلاب فرهنگی بلااثر اعلام و آئین‌نامه مصوب خود این نهاد در انتهای سال ۱۳۹٤ جایگزین آن شد[١٤]. شایان‌ذکر است که آئین‌نامه‌های مصوب در فاصله سال‌های مذکور شباهت‌های ساختاری بسیار زیادی با یکدیگر دارند. هر آئین‌نامه ارتقاء دارای چهار بخش اصلی است که به انواع فعالیت‌های صورت گرفته توسط اعضای هیئت‌علمی امتیازاتی را تخصیص می‌دهد. در ادامه ساختار آئین‌نامه ارتقاء به‌طور مختصر تشریح خواهد شد[١٥]. در این راستا

[١٤]. یکی از تغییرات مهم در آیین‌نامه مصوب سال ۱۳۹٤ وزارت علوم حذف کف امتیاز از ماده فرهنگی بود.

[١٥]. برای جزئیات بیشتر در مورد اهداف آئین‌نامه و بخش‌های مختلف آن، خوانندگان علاقمند می‌توانند به آئین‌نامه‌های ارتقای مصوب مراجعه کنند.

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-18]

[DOR: 20.1001.1.20088000.1397.10.1.1.4]

آخرین آئین‌نامه موجود در این زمینه که از مهر سال ۱۳۹۵ لازم‌الاجرا بوده است موردبررسی قرار خواهد گرفت.

ماده ۱: فعالیت‌های فرهنگی، اجتماعی و تربیتی

در این بخش از آئین‌نامه، به انواع فعالیت‌های فرهنگی و اجتماعی اعضای هیئت‌علمی که در راستای تائید آمیختگی علم و اخلاق اسلامی و مبتنی بر ترویج باورهای اعتقادی، ملی و مذهبی باشد امتیازاتی تعلق می‌گیرد. طبق آخرین آئین‌نامه ارتقاء موجود حداقل امتیاز اکتسابی از این ماده برای هر دوره ارتقاء ۱۰ امتیاز و حداکثر آن نیز ۳۰ امتیاز است. البته هیچ‌یک از بندهای این ماده نیز دارای حداقل امتیاز اکتسابی نیست. صرف کسب حداقل ۱۰ امتیاز از مجموع بندهای این ماده برای ارتقاء در یک دوره کافی است.

ماده ۲: فعالیت‌های آموزشی

در این بخش از آئین‌نامه، به کمیت و کیفیت فعالیت‌های آموزشی صورت گرفته توسط اعضای هیئت‌علمی ازجمله تدریس و راهنمایی پروژه کارشناسی در پایان دوره تحصیل امتیازاتی تعلق می‌گیرد. حداقل امتیاز اکتسابی برای هر دوره ارتقاء در این ماده ۲۰ و حداکثر آن نیز ٤٠ است. بند ۱ این ماده بر رعایت نظم و انضباط آموزشی اشاره دارد که خود دارای کف امتیاز ۵ برای هر دوره ارتقاء است. بند ۲ این ماده کیفیت تدریس را مدنظر قرار می‌دهد که به‌صورت ترکیبی از نمرات ارزیابی صورت گرفته توسط دانشجویان در چهار سال قبل از دوره ارتقاء و ارزیابی گروه و دانشگاه (با شیوه مورد تائید هیئت ممیزه) استخراج می‌گردد. برای ارتقاء به دانشیاری و استادی حداقل نمره اکتسابی از کیفیت تدریس باید به ترتیب ١٦ و ١٧ (از ٢٠) باشد. حداکثر امتیاز اکتسابی از بند ۲ نیز ۸ امتیاز است. ضمن آنکه این بند با گذاشتن کف نمره ارزیابی برای کیفیت تدریس، خود می‌تواند مانعی برای هر دوره ارتقاء باشد که فارغ از نحوه سنجش، حاکی از اهمیت کیفیت تدریس در فرآیند ارتقاء است. بند ۳ نیز کمیت تدریس را مدنظر قرار می‌دهد و حداقل و حداکثر امتیاز اکتسابی از آن به ترتیب ۱۵ و ۳۰ است.

ماده ۳: فعالیت‌های پژوهشی و فناوری

این بخش از آئین‌نامه به ارزیابی فعالیت‌های پژوهشی اعضای هیئت‌علمی می‌پردازد که دامنه‌ای گسترده از فعالیت‌های مختلف اعم از چاپ مقالات در نشریه‌های معتبر علمی داخلی و بین‌المللی، تألیف، تصنیف و ترجمه کتاب، شرکت در کنفرانس‌های علمی ملی و بین‌المللی، مشارکت در کرسی‌های نظریه‌پردازی تا راهنمایی و مشاوره پایان‌نامه و رساله را در برمی‌گیرد. برخلاف دو ماده قبلی، امتیاز اکتسابی از این ماده سقف ندارد اما برای هر دوره ارتقاء یک کف امتیاز برای آن مشخص شده است. این امر حاکی از اهمیت بالای فعالیت‌های پژوهشی و فناورانه برای سیاست‌گذار آموزش عالی و نقش مهم دانشگاه در این راستا بوده است.

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-18]

[DOR: 20.1001.1.20088000.1397.10.1.1.4]

ماده ٤: فعالیت‌های علمی – اجرایی

مطابق آئین‌نامه ارتقاء، این ماده مجموعه‌ای از فعالیت‌های مبتنی بر مؤلفه‌های علم، دانش، پژوهش و فناوری که هدف آن تقویت مدیریت اجرایی و توسعه زیرساخت‌ها در حوزه‌های مرتبط است را در برمی‌گیرد. این ماده دامنه‌ای از فعالیت‌های مختلف از حضور فعال در موسسه تا برگزاری نمایشگاه، راه‌اندازی آزمایشگاه، تأسیس دانشگاه و مراکز علمی، مدیرمسئولی یا عضویت در هیئت تحریریه نشریه‌های علمی، ایفای مسئولیت در قوای سه‌گانه، ایجاد رشته‌های جدید و ... را در برمی‌گیرد. حداقل امتیاز اکتسابی از ۱۸ بند این ماده برای هر دوره ارتقاء ۱۰ امتیاز است که به نظر می‌رسد تمام آن از بند ۱ که ناظر بر حضور فعال و تمام‌وقت در موسسه و مشارکت در فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی و انجام سایر فعالیت‌های اجرایی است قابل حصول باشد. به‌این‌ترتیب، حداقل امتیاز اکتسابی از این بند که ۵ است نیز به دست خواهد آمد.

اعضای هیئت‌علمی برای ارتقاء به مدارج بالاتر با توجه به امتیازات داده‌شده به بندهای مختلف در مواد آئین‌نامه زمان کمیاب خود را به انواع فعالیت‌های مذکور در این مواد تخصیص خواهند داد. مطابق آئین‌نامه موجود، مجموع حداقل امتیاز اکتسابی از تمام مواد با رعایت حداقل‌های ذکرشده در مواد و بندهای مختلف برای ارتقاء به درجه دانشیاری و استادی به ترتیب ۱۲۰ و ۱۳۰ است. درواقع امتیازهای داده‌شده به بندهای مختلف در آیین‌نامه ارتقا را می‌توان به‌مثابه قیمت بازداده فعالیت‌های مشروح در این بندها دانست. با فرض آنکه اعضای هیئت‌علمی رفتاری عقلانی دارند و به این امتیازات (قیمت‌ها) واکنش نشان می‌دهند، در بخش بعدی با کمک آموزه‌های علم اقتصاد خرد به تحلیل رفتاری اعضای هیئت‌علمی در فرآیند ارتقاء خواهیم پرداخت.

رفتار ارتقا: یک تحلیل خرد

در این بخش، از آموزه‌های علم اقتصاد خرد استفاده می‌شود تا تحلیلی از رفتار اعضای هیئت‌علمی در فرآیند ارتقاء ارائه شود. مطابق ادبیات مرسوم در اقتصاد خرد، در اینجا نیز فرض بر این است که عضو هیئت‌علمی دارای رفتار عقلانی[١٦] است. بدین مفهوم که با در نظر گرفتن منابع محدود خود (ازجمله زمان) و قیودی که با آن‌ها روبرو است به دنبال آن است تا با کسب حداکثر امتیاز از انواع فعالیت‌هایی که در آئین‌نامه ارتقاء پیش‌بینی‌شده است، فرآیند ارتقاء را با حداکثر سرعت ممکن طی کرده و به مدارج بالاتر علمی ارتقاء یابد. در این راستا، وی اقدام به هزینه–فایده[١٧] در انتخاب‌های خود جهت تخصیص منابع محدودش خواهد کرد. به‌این‌ترتیب، امتیازات داده‌شده دربندهای مختلف در آئین‌نامه ارتقاء را می‌توان به‌مثابه قیمت بازداده آن فعالیت‌ها در نظر گرفت که عضو هیئت‌علمی به آن‌ها واکنش نشان می‌دهد. به‌طور دقیق‌تر، عضو هیئت‌علمی در عرضه

١٦. Rational Behavior
١٧. Cost-Benefit

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-18]
[DOR: 20.1001.1.20088000.1397.10.1.1.4]

فعالیت‌های مختلف که در آئین‌نامه آمده است به امتیاز داده‌شده به آن فعالیت توجه می‌کند که درواقع مشابه رفتاری است که بنگاه در عرضه کالاها و خدمات از خود نشان می‌دهد. به‌این‌ترتیب، در صورت ثابت بودن سایر شرایط[۱۸] (ازجمله زمان و انرژی لازم برای انجام یک فعالیت)، می‌توان انتظار داشت بر اساس رفتار عقلانی، عضو هیئت‌علمی فعالیتی را بیشتر عرضه خواهد کرد که امتیاز بیشتری نیز داشته باشد؛ بنابراین اگر دو فعالیت برای انجام به یک اندازه زمان، انرژی و تخصص نیاز داشته باشند، فعالیتی انتخاب خواهد شد که امتیاز بالاتری در پی داشته باشد. همان‌طور که اشاره شد، این رفتار دقیقاً مشابه رفتار عرضه بنگاه‌ها در بازار است که در پی حداکثر کردن سود[۱۹] خود هستند. در مورد بنگاه‌ها، با افزایش قیمت و به‌شرط ثابت بودن سایر شرایط انتظار می‌رود که میزان بیشتری کالا توسط بنگاه عرضه شود. در ادامه با رویکرد انتخاب عقلانی[۲۰] به تحلیل رفتار اعضای هیئت‌علمی در فرآیند ارتقاء به تفکیک ساختار ارائه‌شده در آئین‌نامه ارتقاء که توضیحات آن در بخش قبلی آمد می‌پردازیم.

رفتار فرهنگی

همان‌طور که در بخش پیشین نیز اشاره شد، در ماده فرهنگی آئین‌نامه ارتقاء کسب حداقل ۱۰ امتیاز برای هر ارتقاء لازم است. در غیر این صورت عضو هیئت‌علمی از ارتقاء به مرتبه بالاتر بازخواهد ماند. حداکثر امتیاز اکتسابی از این ماده نیز ۳۰ است. به‌این‌ترتیب، با توجه به وجود امتیاز کف در این ماده، عضو هیئت‌علمی سعی خواهد کرد تا بخشی از زمان خود را به عرضه فعالیت‌هایی تخصیص دهد که در این ماده پیش‌بینی‌شده است. با توجه به این‌که هیچ‌یک از بندهای مذکور واجد حداقل امتیاز اکتسابی نیست، آنچه در انتخاب عضو هیئت‌علمی در این ماده اهمیت دارد، هزینه عرضه فعالیت‌های مزبور است. به‌عبارت‌دیگر، عضو هیئت‌علمی فعالیتی را در این ماده انتخاب خواهد کرد که اولاً امتیاز انتظاری آن بیشتر باشد و با هزینه کمتری نیز قابل‌عرضه باشد. بر اساس شهود می‌توان گفت اکثر اعضای هیئت‌علمی حداقل امتیاز مزبور را با شرکت در کارگاه‌های دانش‌افزایی (بند ۹) و استمرار در تقید و پایبندی به ارزش‌های دینی، فرهنگی، ملی و انقلابی (بند ٦) که با تائید کمیسیون تخصصی که در همین ماده پیش‌بینی شده است به دست می‌آورند. مجری برگزاری این کارگاه‌ها نیز نهاد مقام معظم رهبری در هر دانشگاه است که موضوع آن‌ها نیز می‌تواند گاهی توسط خود اعضای هیئت‌علمی پیشنهاد گردد. به ازای هر ١٦ ساعت آموزش ۲ امتیاز به شرکت‌کننده در این کارگاه‌ها تعلق خواهد گرفت. با توجه به این‌که سقف امتیاز اکتسابی در ماده فرهنگی ۳۰ است، اعضای هیئت‌علمی علاقه‌مند به عرضه فعالیت-های مزبور در این ماده (که گاه ممکن است ناشی از رشته تحصیلی آن‌ها نیز باشد)، می‌توانند به‌جای تخصیص

۱۸. Ceteris Paribus
۱۹. Profit Maximization
۲۰. Rational Choice Approach

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-18]
[DOR: 20.1001.1.2008000.1397.10.1.1.4]

زمان کمیاب خود به سایر فعالیت‌های پیش‌بینی شده در سایر مواد آئین‌نامه، به عرضه فعالیت‌های فرهنگی بپردازند.

عرضه آموزش (تدریس)

یکی دیگر از فعالیت‌های اعضای هیئت‌علمی دانشگاه‌ها که در فرآیند ارتقاء مورد ارزیابی قرار می‌گیرد، عرضه تدریس با کیفیت است. با توجه به وجود کف و سقف امتیاز اکتسابی در این ماده (که به ترتیب ۲۰ و ٤٠ است)، رفتار عقلایی ایجاب می‌کند که این کف و سقف در انتخاب‌های اعضای هیئت‌علمی در مورد میزان عرضه آموزش لحاظ گردد. به‌این‌ترتیب، مکانیسم انگیزشی این ماده آن است که اعضای هیئت‌علمی سعی خواهند کرد تا بخشی از زمان خود را به ارائه تدریس با کیفیت و منظم بپردازند. نکته دیگر و حتی مهم‌تر آنکه، اعمال کف امتیاز برای این ماده نشان از اهمیت تدریس با کیفیت در کل فعالیت‌های صورت گرفته توسط اعضای هیئت‌علمی آموزشی است. با در نظر گرفتن این نکته که ارتقاء به مرتبه دانشیاری مستلزم کسب حداقل ۱۲۰ امتیاز است، می‌توان گفت ازنظر سیاست‌گذار انتظار می‌رود که حداکثر یک‌سوم زمان استادیاران آموزشی[۲۱] باید به تدریس با کیفیت و منظم تخصیص یابد. حداقل امتیاز مذکور برای ارتقاء از دانشیاری به استادی ۱۳۰ امتیاز است که به معنای تخصیص حداکثر زمانی کمتر از یک‌سوم دانشیاران به عرضه آموزش با کیفیت و منظم است. تخصیص زمان بیش از میزان یادشده در هر دوره ارتقاء به تدریس صرفاً می‌تواند دارای جنبه‌های مادی باشد و ازنظر رفتار بهینه ارتقاء قابل توجیه نیست. ضمن آنکه برآوردن نظر سیاست‌گذار در این ماده مستلزم افزایش نسبت استاد به دانشجو است تا با کاهش بار تدریس، اعضای هیئت‌علمی بتوانند زمان خود را صرف سایر مواد ارائه‌شده در آئین‌نامه ارتقاء نمایند. درعین‌حال انتظار می‌رود که اعضای هیئت‌علمی با علم به این موضوع که میزان بهینه تدریس حداکثر باید یک‌سوم زمان آن‌ها را بگیرد، اگر به دنبال افزایش سرعت ارتقاء خود هستند باید از قبول بار تدریس زیاد خودداری نمایند. هرچند ممکن است این افراد در انتخاب میزان تدریس خود یا انتخاب مقاطعی که می‌خواهند در هر ترم در آن تدریس کنند، ملاحظات دیگری نیز داشته باشند که در ادامه به برخی از آن‌ها می‌پردازیم.

با توجه به این‌که بندهای مهم این ماده نیز (۳ بند اول) خود دارای کف امتیاز اکتسابی هستند، لحاظ این کف امتیازها نیز خود در رفتار عضو هیئت‌علمی نمود پیدا خواهد کرد که در ادامه به تفکیک به هر یک از جنبه‌های عرضه آموزش می‌پردازیم:

[۲۱]. برای اعضای هیئت‌علمی پژوهشی این ماده کف امتیاز نداشته و سقف مجاز امتیاز اکتسابی نیز ۲۰ است؛ بنابراین انتظار می‌رود که حداکثر یک استادیار پژوهشی یک‌ششم زمان خود را به ارائه تدریس با کیفیت و منظم تخصیص دهد.

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-18]

[DOR: 20.1001.1.20088000.1397.10.1.1.4]

نظم در تدریس: ۵ امتیاز از ۲۰ امتیاز کف اکتسابی در این ماده مربوط به عرضه منظم و به‌موقع آموزش توسط عضو هیئت‌علمی است که وی آن را در انتخاب زمان‌بندی حضور در کلاس لحاظ خواهد نمود. هرچند در مواردی که مکانیسم‌های کنترلی قوی برای نظارت این امر وجود نداشته باشد، افراد ممکن است از حضور به‌موقع و منظم (با توجه به هزینه‌بر بودن آن) سر باز زنند[۲۲].

کیفیت تدریس: حداکثر امتیاز اکتسابی در این آیتم ۸ است. نکته مهم‌تر در مورد کیفیت تدریس آن است که در صورت عدم کسب نمرات حداقلی در ارزیابی‌های مربوطه (۱۶ برای ارتقاء به دانشیاری و ۱۷ برای ارتقاء به استادی)، عضو هیئت‌علمی ممکن است از ارتقاء بازماند.

کمیت تدریس: امتیازی که به تدریس در مقاطع مختلف تحصیلی تعلق می‌گیرد متفاوت است. به هر واحد تدریس در دوره کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری به ترتیب ۱، ۱.۲۵ و ۱.۵ امتیاز تعلق می‌گیرد. امتیاز اکتسابی در هر نیم سال نیز نمی‌تواند بیش از ۵ باشد. به‌این‌ترتیب، به نظر می‌رسد تمام اعضای هیئت‌علمی (به‌ویژه استادیاران و دانشیاران) می‌توانند حداکثر امتیاز را در هر نیمسال از کمیت تدریس کسب کنند. البته آنچه به نظر می‌رسد از اهمیت بیشتری برخوردار باشد ترکیب واحدهای اتخاذشده در مقاطع مختلف تحصیلی است. به‌عبارت‌دیگر، تدریس در مقاطع تحصیلات تکمیلی (کارشناسی ارشد و دکتری) ویژگی‌هایی دارد که اعضای هیئت‌علمی را ترغیب می‌کند تا در صورت اختیار زمان خود را به تدریس در این مقاطع تخصیص دهند؛ اما این ویژگی‌ها چیست که ممکن است تدریس در مقاطع تحصیلات تکمیلی را جذاب‌تر کند؟

تدریس در مقاطع تحصیلات تکمیلی به اعضای هیئت‌علمی این فرصت را می‌دهد که بتوانند در قالب پایان‌نامه نیز دانشجویان را راهنمایی کنند. در این صورت، با توجه به بندهای ماده ۳، اعضای هیئت‌علمی نه‌تنها امتیاز مستقیمی از راهنمایی پایان‌نامه کسب خواهند کرد بلکه ممکن است از مقالات مستخرجِ احتمالی از این پایان-نامه‌ها نیز امتیازاتی را کسب کنند[۲۳]. به‌این‌ترتیب، با فرض ثابت بودن سایر شرایط، با توجه به بیشتر بودن امتیازهای مستقیم و غیرمستقیم حاصل از تدریس در مقاطع تحصیلات تکمیلی، اعضای هیئت‌علمی تمایل به عرضه بیشتر آموزش در مقاطع تحصیلات تکمیلی خواهند داشت. در این صورت طبیعی است که انتظار داشته باشیم که در گروه‌های آموزشی رقابت برای تدریس در دوره‌های تحصیلات تکمیلی نسبت به دوره کارشناسی

---

[۲۲]. البته در یکی از پرسش‌های مربوط به فرم ارزشیابی تدریس از دانشجویان، حضور منظم و به‌موقع نیز لحاظ شده است؛ بنابراین این امر بر ارزشیابی کیفیت تدریس نیز تأثیرگذار خواهد بود. (البته با وزنی به‌مراتب کمتر)

[۲۳]. به نظر می‌رسد گذاشتن سقف برای تعداد دانشجویان کارشناسی ارشد هر ورودی جهت انجام پایان‌نامه با اعضای هیئت‌علمی نیز از همین منظر قابل توجیه باشد.

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-18]

[DOR: 20.1001.1.2008000.1397.10.1.1.4]

بیشتر باشد. با فرض ثابت بودن شرایط، احتمالاً برنده این رقابت نیز اساتید باسابقه کاری بیشتر باشند که از قدرت چانه‌زنی بالاتری در انتخاب واحدهای خود برخوردار هستند.

به‌این‌ترتیب، در اینجا شاهد یک پیامد ناخواسته[۲۴] ناشی از آئین‌نامه ارتقاء خواهیم بود: عدم تمایل اساتید باسابقه که به دنبال ارتقاء علمی خود هستند به تدریس در مقطع کارشناسی کمتر خواهد شد. به‌عبارت‌دیگر، به فرض ثابت بودن سایر شرایط، اساتید مذکور تمایل به عرضه بیشتر آموزش در مقاطع تحصیلات تکمیلی را خواهند داشت. به‌این‌ترتیب در اثر مکانیسم انگیزشی ایجادشده توسط آئین‌نامه ارتقاء، با فرض آنکه اعضای هیئت‌علمی باسابقه بیشتر قادر به عرضه آموزش با کیفیت بالاتر باشند، انتظار می‌رود که کیفیت آموزش در مقاطع کارشناسی پایین بیاید. در صورت صحت این پیش‌بینی، کیفیت منابع انسانی آموزش داده‌شده در دانشگاه‌ها با افت همراه خواهد بود که این به معنای عدم دستیابی دانشگاه به یکی از مهم‌ترین اهداف خود، یعنی تربیت نیروی انسانی ماهر است که می‌تواند آثار ضد توسعه‌ای نیز به همراه داشته باشد. حتی دانشجویانی که قصد ورود به بازار کار را نداشته باشند، در صورت ادامه تحصیل به دلیل عدم عرضه آموزش با کیفیت در مقطع کارشناسی از کیفیت پایین‌تری برای انجام پژوهش برخوردار خواهند بود که البته به معنای کاهش کیفیت پژوهش در مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری در آینده نیز خواهد بود.

عرضه پژوهش

آئین‌نامه ارتقاء در پی آن است تا با ایجاد مکانیسم انگیزشی مناسب، اعضای هیئت‌علمی دانشگاه‌ها را تشویق کند تا به عرضه پژوهش و فعالیت‌های فناورانه بپردازند. با توجه به این‌که هدف مقاله تحلیل رفتاری اعضای هیئت‌علمی در دانشکده‌های علوم انسانی و اجتماعی است، بندهای مربوط به فعالیت‌های نوآوری و فناوری که بیشتر مربوط به رشته‌های غیر علوم انسانی و اجتماعی است مورد تحلیل قرار نمی‌گیرند. سیاست‌گذار آموزش عالی در ایران، با توجه به دغدغه‌های مربوط به رشد علمی در کشور برای امتیازات اکتسابی از عرضه پژوهش درمجموع سقفی در نظر نگرفته است. هرچند برای هدایت هدفمند اعضای هیئت‌علمی به فعالیت‌هایی که به‌زعم سیاست‌گذار برای رشد علمی در کشور ضرورت بیشتری دارند، در برخی از بندها نیز سقف امتیاز قرار داده است.

به‌منظور تشویق اعضای هیئت‌علمی به تولید و عرضه مقالات علمی-پژوهشی در نشریه‌های معتبر داخلی و خارجی که به‌زعم سیاست‌گذار به نظر می‌رسد مهم‌ترین محصول پژوهش هستند، سقف امتیاز برای این بند در نظر گرفته نشده است. درواقع، این تنها بندی از ماده ۳ آئین‌نامه ارتقاء است که سقف امتیازی ندارد که حاکی از

۲۴. Unintended Consequence

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-18]

[DOR: 20.1001.1.20088000.1397.10.1.1.4]

اهمیت بالای چاپ مقالات علمی-پژوهشی برای سیاست‌گذار آموزش عالی در ایران است. با توجه به اهمیت این بند در ماده ۳ آئین‌نامه ارتقاء، در این بخش به‌طور تفصیلی به تحلیل رفتاری اعضای هیئت‌علمی دانشگاه‌ها در پاسخ به مکانیسم انگیزشی ایجادشده توسط آن می‌پردازیم.

چاپ مقالات در نشریه‌های معتبر داخلی و خارجی

همان‌طور که اشاره شد، امتیازهای اعلام‌شده در بندهای آئین‌نامه ارتقاء به‌سان قیمتی است که حاکی از ارزش آن محصول است. اعضای هیئت‌علمی که عقلانی رفتار می‌کنند نیز به این مکانیسم امتیازدهی (قیمت‌ها) واکنش نشان می‌دهند. در بند ۱ ماده ۳ آئین‌نامه امتیاز داده‌شده به چاپ مقالات در نشریه‌های معتبر داخلی و خارجی تا ۷ تعیین شده است. به عبارت دقیق‌تر، حداکثر امتیاز تعلق‌گرفته به یک مقاله چاپ‌شده در نشریات علمی داخلی و خارجی ۷ است. به‌این‌ترتیب، به نظر می‌رسد سیاست‌گذار آموزش عالی در ایران با یکسان در نظر گرفتن ارزش تقریبی چاپ مقاله در نشریات معتبر داخلی و خارجی در ایجاد انگیزه لازم در اعضای هیئت‌علمی برای عرضه مقالات در نشریه‌های خارجی معتبر ناکام مانده است. درواقع، عضو هیئت‌علمی باید منابع کمیاب خود را به تولید و چاپ مقالات اعم از داخلی و خارجی تخصیص دهد. ناگفته پیداست که هزینه (زمان، انرژی و تخصص) چاپ مقاله در یک نشریه معتبر خارجی به‌طور معناداری بسیار بالاتر از چاپ مقاله در یک نشریه معتبر داخلی است؛ اما اختلاف امتیاز داده‌شده به آن‌ها چندان معنادار نیست که بتواند تفاوت هزینه‌ای مذکور را پوشش داده و انگیزه کافی برای تلاش برای چاپ مقاله در نشریات معتبر خارجی را ایجاد نماید. در بهترین حالت امتیاز داده‌شده به مقاله چاپ‌شده در بهترین نشریه خارجی یک‌رشته تخصصی مانند حقوق (مثلاً نشریه حقوقی دانشگاه هاروارد[۲۵]) ۷ خواهد بود. حال‌آنکه امتیاز داده‌شده به مقاله چاپ‌شده در یک نشریه داخلی علمی-پژوهشی می‌تواند به‌طور مثال ۵ باشد. یک عضو هیئت‌علمی با رفتار عقلانی که به دنبال حداکثر کردن سرعت فرآیند ارتقاء با کمترین هزینه ممکن است، بسیار بعید به نظر می‌رسد که با این مکانیسم امتیازی منابع خود را صرف تلاش برای چاپ مقالات در نشریه‌های معتبر خارجی نماید که مستلزم صرف زمان و انرژی بیشتری است و احتمال پذیرش آن نیز به‌طور معناداری نسبت به نشریه‌های فارسی‌زبان کمتر است.

در چنین فضایی حتی افرادی که توانمندی و تخصص کافی برای چاپ مقالات در نشریه‌های معتبر خارجی را دارند، بسیار بعید است اقدام به این کار کنند مگر آنکه انگیزه‌هایی خارج از فرآیند ارتقاء برای خود داشته باشند. البته با توجه به محدودیت منابع و هدفی که عضو هیئت‌علمی برای خود تعریف کرده است (طی کردن فرآیند ارتقاء با حداکثر سرعت ممکن) پیگیری اهداف دیگر نیز خود دارای هزینه فرصت[۲۶] بوده و از منظر رفتار ارتقاء، یک رفتار غیر بهینه تلقی خواهد شد.

۲۵. Harvard Law Review
۲۶. Opportunity Cost

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-18]
[DOR: 20.1001.1.20088000.1397.10.1.1.4]

به نظر می‌رسد که به دلیل مکانیسم انگیزشی ایجادشده در این بند است که حتی اعضای هیئت‌علمی دانشکده-های علوم انسانی و اجتماعی که از بهترین دانشگاه‌های جهان در رشته خود فارغ‌التحصیل شده‌اند، علیرغم وجود توانایی و تخصص دیگر تمایلی به چاپ مقاله در نشریات معتبر خارجی ندارند. رفتار عقلایی ایجاب می‌کند که افراد محصولی را که قیمت تمام‌شده بالا و قابل‌توجهی دارد اما به قیمت نازلی خریداری می‌شود را تولید نکنند. به‌این‌ترتیب، با امتیازهای اعلامی در بند ۱ ماده ۳ برای چاپ مقالات در نشریه‌های داخلی و خارجی، رفتار عقلانی ایجاب می‌کند که افراد در صورت نبود اجباری در قالب تبصره[۲۷] در مورد چاپ مقاله در نشریه‌های معتبر خارجی، تمام منابع خود را صرف چاپ مقاله در نشریه‌های داخلی نمایند.

به نظر می‌رسد ریشه‌ی این امر را باید در رشته تحصیلی و تخصص تنظیم‌کنندگان آئین‌نامه‌های ارتقاء جستجو کرد. درواقع، یکی از بزرگ‌ترین نقاط ضعف آئین‌نامه موجود یکسان در نظر گرفتن فرآیند پژوهش و خروجی-های آن برای تمام رشته‌های علوم انسانی و اجتماعی و غیرازآن (علوم پایه، فنی و مهندسی و ...) است. فضای غالب بر آئین‌نامه موجود نیز به نظر می‌رسد تا حد قابل‌توجهی متأثر از فرآیند پژوهش و چاپ مقاله در رشته-های پزشکی، علوم پایه و فنی بوده است. به نظر می‌رسد فرآیند چاپ مقالات به زبان انگلیسی برای پژوهشگران رشته‌های مذکور نسبتاً امری معمول و مرسوم است. گواه این مطلب نیز آن است که در میان ۱۲۷ نشریه علمی ایرانی که در سال ۲۰۱۵ در پایگاه علم‌سنجی بین‌المللی اسکوپوس[۲۸] نمایه شده‌اند، فقط یک نشریه در حوزه علوم انسانی بوده است و سایر نشریه‌ها مربوط به رشته‌های علوم پایه، فنی و مهندسی و علوم پزشکی بوده‌اند[۲۹]. به‌طور مشابه در میان ٦۰ نشریه ایرانی که در پایگاه علم‌سنجی تامسون رویترز[۳۰] (ISI) در همین سال نمایه شده‌اند، هیچ نشریه‌ای از علوم انسانی و اجتماعی به چشم نمی‌خورد.

سیاست‌گذار آموزش عالی با تأثیر از چنین فضایی آن را به علوم انسانی نیز تعمیم داده است که درواقع یک اشتباه راهبردی است. غافل از آنکه پژوهش و چاپ مقاله در علوم انسانی و اجتماعی هم ازنظر ماهوی و هم

---

[۲۷]. به‌عنوان نمونه، تبصره ۱۲ بند ۱ ماده ۳ در آئین‌نامه ارتقاء مصوب سال ۱۳۹٤ که بعدها توسط شورای عالی انقلاب فرهنگی بلااثر گردید، چاپ یک مقاله به یکی از زبان‌های خارجی رایج را برای هر دوره ارتقاء الزامی کرده بود. ظاهراً این رویه هنوز نیز به‌طور ضمنی در بسیاری از دانشگاه‌های ایران توسط مدیریت امور هیئت‌علمی اعمال می‌گردد.

۲۸. Scopus

[۲۹]. تنها نشریه علوم انسانی موجود در این لیست Iranian Economic Review است که توسط دانشکده اقتصاد دانشگاه تهران منتشر می‌شود.

۳۰. Thomson Reuters

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-18]

[DOR: 20.1001.1.20088000.1397.10.1.1.4]

ازنظر شکلی کاملاً با علوم پایه و مهندسی متفاوت است[۳۱]. به‌این‌ترتیب، سیاست‌گذار در بند ۱ ماده ۳ با تأثیرپذیری اشتباه از علوم پایه، پزشکی و فنی نتوانسته است برای علوم انسانی به‌درستی قیمت نسبی مقالات چاپ‌شده در نشریه‌های داخلی و خارجی را تعیین نماید و با ارزش‌گذاری بسیار پایین مقالات چاپ‌شده در مجلات معتبر خارجی و بدون در نظر گرفتن فرآیند هزینه‌بر این امر، عملاً منجر به این شده است که اعضای هیئت‌علمی بخش بسیار قابل‌توجهی از منابع خود را صرف چاپ مقاله در نشریه‌های علمی داخلی نمایند. نگاهی به رزومه اعضای هیئت‌علمی در دانشکده‌های علوم انسانی و اجتماعی نیز این مطلب را تائید می‌کند. به‌این‌ترتیب، با توجه به تمایل شدید اعضای هیئت‌علمی دانشکده‌های علوم انسانی و اجتماعی به چاپ مقاله در نشریه‌های علمی داخلی، شاهد آن هستیم که تعداد این نشریه‌ها نیز در سال‌های اخیر با سیری صعودی و قابل‌توجه همراه بوده است. شکل ۱ تعداد نشریه‌های فارسی‌زبان مورد تائید وزارت علوم را برای رشته‌های منتخب دانشگاهی در سال‌های ۹۲ و ۹۷ نشان می‌دهد[۳۲]. درواقع، پایین بودن قیمت نسبی و بالا بودن هزینه نسبی چاپ مقاله در نشریات علمی معتبر خارجی انگیزه چاپ این مقالات را در علوم انسانی و اجتماعی به‌طور کامل از بین برده است و نتیجه آن عرضه زیاد نشریات علمی فارسی‌زبان شده است که این امر به‌وضوح در شکل ۱ پیداست. مقایسه رزومه اعضای هیئت‌علمی در دانشکده‌های علوم انسانی و اجتماعی با رشته‌های فنی و علوم پایه نیز این امر را تائید خواهد کرد.

علاوه بر این، به نظر می‌رسد آئین‌نامه دوره دکتری که به دنبال ساماندهی به پژوهش در دوره دکتری بوده است نیز بر افزایش عرضه نشریات داخلی دامن زده است. در این آئین‌نامه، اخذ مجوز دفاع از رساله دکتری منوط به پذیرش مقاله علمی-پژوهشی مستخرج از رساله شده است[۳۳]. در بسیاری از رشته‌های علوم انسانی، نظر به این‌که چاپ مقالات در نشریات معتبر خارجی زمان‌بر[۳۴] و مستلزم تخصص بیشتر است که البته ممکن است از

---

[۳۱]. به‌عنوان‌مثال، حجم مقالات علوم پایه و فنی مهندسی در بسیاری از موارد کمتر از ۱۰۰۰ کلمه است، حال‌آنکه در مقالات علوم انسانی مانند اقتصاد و حقوق، به‌طور متوسط حجم مقالات نوشته‌شده بیش از ۷۰۰۰ کلمه است.

[۳۲]. تعداد این نشریات برای سال ۹۲ تا پایان مهر و برای سال ۹۷ تا پایان اردیبهشت است. برای مطالعه بیشتر در این زمینه رجوع کنید به پایگاه ارزیابی مجلات وزارت علوم، تحقیقات و فناوری: http://journals.msrt.ir/

[۳۳]. برای مثال، نگاه کنید به ماده ۸ آئین‌نامه دوره دکتری مصوب سال ۱۳۸۹ وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.

[۳۴]. دانشجویان دوره دکتری روزانه در صورت افزایش سال‌های تحصیلی خود ممکن است مجبور به پرداخت شهریه ثابت شوند و در صورت ادامه روند حتی ممکن است با خطر اخراج نیز روبرو شوند. به‌این‌ترتیب، سرمایه‌گذاری دانشجو برای نوشتن یک مقاله انگلیسی و اخذ پذیرش از یک نشریه معتبر بین‌المللی با ریسک بالایی برای وی همراه خواهد بود. به همین دلیل اغلب دانشکده‌های علوم انسانی به دنبال تغییر رویه کنونی برای دانشجویان دوره دکتری خود بوده‌اند. نقد آئین‌نامه دوره دکتری خود مستلزم بررسی بیشتر است که در مقال این پژوهش نمی‌گنجد.

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-18]

[DOR: 20.1001.1.2008000.1397.10.1.1.4]

توان دانشجوی دوره دکتری نیز خارج باشد، در بسیاری از دانشگاه‌ها اخذ پذیرش از نشریات علمی-پژوهشی فارسی‌زبان نیز برای اخذ مجوز دفاع از رساله تبدیل به رویه شده است که این امر به معنای عرضه بیشتر مقالات به زبان فارسی است. به نظر می‌رسد بخشی از افزایش تعداد نشریات فارسی طی سال‌های ۹۲ تا ۹۷ نیز خود متأثر از همین آئین‌نامه مربوط به دانشجویان دوره دکتری بوده است. شکل ۲ درصدی از نشریات فارسی‌زبان مورد تائید وزارت علوم را در رشته‌های علوم انسانی در سال ۹۷ را نشان می‌دهد که از سال ۸۹ به بعد مصوب و فعالیت خود را با تائید این وزارتخانه آغاز کرده‌اند. به‌این‌ترتیب، مکانیسم انگیزشی موجود در آئین‌نامه ارتقاء و عدم امتیازدهی متناسب باارزش محصول (مقاله معتبر خارجی) منجر به تخصیص منابع در جهت افزایش عرضه نشریات داخلی در کشور شده است.

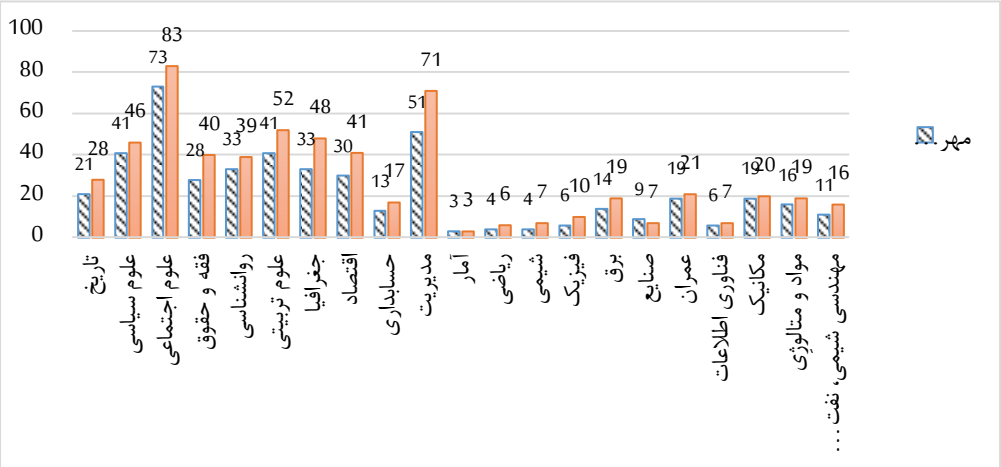
علاوه بر موارد مذکور که همگی در جهت افزایش چاپ مقالات در نشریات فارسی‌زبان بوده است، در تبصره-ای از بند ۱ ماده ۳ آئین‌نامه ارتقاء، به‌طور مشخص چاپ حداقل یک مقاله به زبان فارسی برای هر دوره ارتقاء نیز برای اعضای هیئت‌علمی الزامی شده است. در مقابل، در آخرین آئین‌نامه ارتقای موجود که اجرای آن از مهر ۱۳۹۵ الزامی شده است، هیچ تبصره‌ای در مورد الزام چاپ مقاله به زبان‌های رایج بین‌المللی وجود ندارد. حال‌آنکه در آئین‌نامه مصوب سال ۹٤ که هیچ‌گاه اجرایی نشد، چنین الزامی برای چاپ حداقل یک مقاله به یکی از زبان‌های رایج بین‌المللی پیش‌بینی شده بود. در آیین‌نامه کنونی، سیاست‌گذار جهت تشویق اعضای هیئت‌علمی به چاپ مقالات در نشریات معتبر خارجی دو تدبیر اندیشیده است. افزایش امتیاز مقاله مشترک با اعضای هیئت‌علمی مراکز علمی معتبر خارج از کشور تا ۱.۲ برابر و دادن امتیاز دو برابری به مقالات چاپ‌شده در نشریه‌های علمی معتبر Nature و Science. در مورد اول با توجه به این‌که هیچ اشاره‌ای به زبان مقاله نشده است، ممکن است افراد با پژوهشگران خارج از کشور که فارسی‌زبان هستند اقدام به چاپ مقاله مشترک نمایند. فارغ از این نکته و با فرض آن‌که کسی بخواهد با یکی از اعضای هیئت‌علمی خارج از کشور مقاله‌ای به زبان انگلیسی چاپ نماید، با توجه به انواع هزینه‌های مختلفی که فرآیند مقاله مشترک با اعضای هیئت‌علمی خارج از کشور به همراه دارد (ازجمله زمان، هزینه هماهنگی و ...) و با توجه به این‌که درنهایت امتیاز تعلق‌گرفته به این کار مشترک تفاوت معناداری با امتیاز تعلق‌گرفته به یک کار مشترک فارسی با اعضای هیئت‌علمی داخلی ندارد، احتمال انجام چنین پروژه مشترکی بسیار پایین است. به‌این‌ترتیب، با قیمت‌گذاری ناصواب مقالات چاپ‌شده در نشریه‌های علمی معتبر خارجی در آیین‌نامه، عملاً زمینه‌های انجام کار مشترک با دانشگاه‌های خارج از کشور بسیار کمرنگ شده است. نگاهی به مقالات چاپ‌شده مشترک اعضای هیئت‌علمی دانشکده‌های علوم انسانی و اجتماعی در ایران با همکاران خود در خارج از کشور گواه این مطلب خواهد بود.

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-18]

[DOR: 20.1001.1.20088000.1397.10.1.1.4]

اما در مورد تشویق چاپ مقاله در نشریه‌های معتبر فوق‌الذکر توجه به چند نکته ضروری است. اولاً با توجه به تبصره موجود در این زمینه حداکثر امتیاز تعلق‌گرفته به مقالات چاپ‌شده در این نشریه‌های علمی معتبر ۱٤ خواهد بود. با توجه به رقابت بسیار بالایی که در دانشگاه‌های جهان برای چاپ مقاله در این نشریه‌ها وجود دارد، احتمال پذیرش و چاپ مقاله در آن‌ها بسیار پایین است. درنتیجه ارزش انتظاری امتیاز چاپ مقاله در این نشریه‌ها با فرض وجود مثلاً یک احتمال ۱۰ درصدی برای چنین امری، کمتر از امتیاز چاپ یک مقاله علمی-ترویجی یا یک مدخل در یک دانشنامه خواهد بود. به‌این‌ترتیب، بسیار بعید خواهد بود که یک عضو هیئت‌علمی عقلایی منابع کمیاب خود را به تلاش برای چاپ مقاله در نشریه‌های مذکور تخصیص دهد. ثانیاً، هرچند پژوهشگران با زمینه‌های علمی مختلف می‌توانند نتایج حاصل از پژوهش‌های خود را در قالب‌های مختلف در دو نشریه مذکور چاپ نمایند، اما نگاهی به چند شماره اخیر این دو نشریه علمی حاکی از آن است که بیشتر مقالات چاپ‌شده در آن‌ها مربوط به علوم پزشکی، علوم پایه و فنی است و به نظر می‌رسد سهم پژوهشگران علوم انسانی و اجتماعی در آن‌ها به‌طور نسبی کمتر است[۳۵].

شکل ۱: تعداد نشریه‌های فارسی‌زبان مورد تائید وزارت (عتف) در رشته‌های منتخب دانشگاهی در سال‌های ۱۳۹۲ و ۱۳۹۷

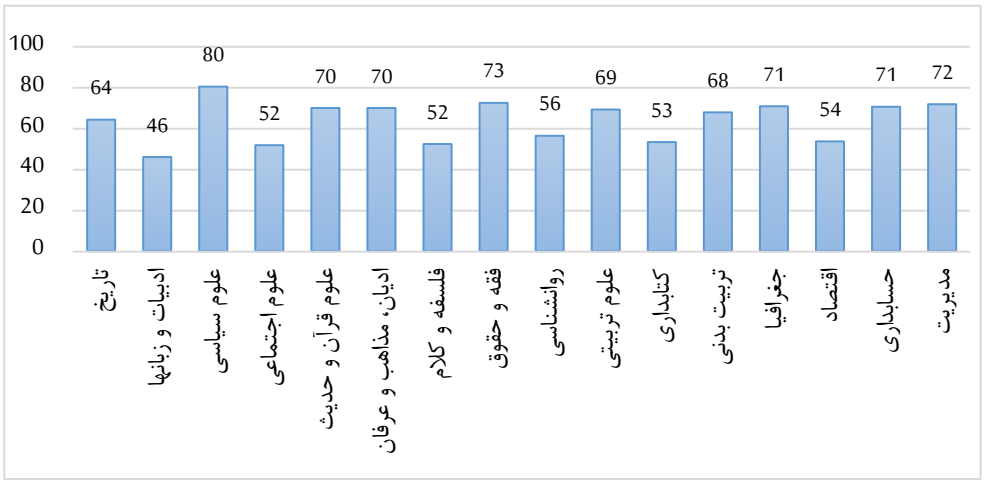

منبع: معاونت پژوهشی وزارت (عتف)

[۳۵]. برای نگاهی به شماره‌های اخیر نشریه‌های نیچر و ساینس به لینک‌های زیر مراجعه کنید:
http://science.sciencemag.org/content/۳٦۱/٦٤۰۷
https://www.nature.com/nature/journal/v٥٥٦/n٧٧۰۰/index.html

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-18]
[DOR: 20.1001.1.2008000.1397.10.1.1.4]

شکل ۲: سهم نشریات فارسی‌زبان مصوب در وزارت (عتف) که از سال ۱۳۸۹ و بعدازآن مصوب و فعالیت خود را آغاز کرده‌اند (واحد درصد)

منبع: معاونت پژوهشی وزارت (عتف)

عمق و سطح پژوهش

در بند ۱ ماده ۳، سیاست‌گذار آموزش عالی دغدغه‌هایی نیز در مورد تنوع مقالات چاپ‌شده هم از حیث موضوع و هم از حیث محل چاپ[۳۶] مقالات داشته است. به‌طور مشخص بر نزدیک بودن موضوع مقالات چاپ‌شده به حوزه تخصصی[۳۷] اعضای هیئت‌علمی و عدم همپوشانی مقالات چاپ‌شده تأکید شده است. مطابق آئین‌نامه موجود، مقاله‌ای را می‌توان مستقل تلقی نمود که دارای همپوشانی کمتر از ۳۰ درصد باشد. همپوشانی بیش از ۷۰ درصد هیچ امتیازی را در بر نخواهد داشت و به همپوشانی‌های بین ۳۰ تا ۷۰ درصد نیز متناسب با میزان همپوشانی امتیاز داده خواهد شد. فارغ از دشواری‌های احتمالی بر سر راه تعیین میزان همپوشانی و با در نظر گرفتن سقف امتیاز برای مقالات چاپ‌شده (که حتی در صورت چاپ در یک نشریه بسیار معتبر بین‌المللی و پر استناد بودن، حداکثر می‌تواند ۱۰.۵ امتیاز باشد) و لحاظ نگرانی‌های پژوهشگر در مورد همپوشانی احتمالی

[۳۶]. به‌طور مشخص در بند ۱ آمده است که حداکثر ٤٠ درصد امتیاز اکتسابی از محل بند ۱ ماده ۳ (چاپ مقالات علمی-پژوهشی معتبر داخلی و خارجی) می‌تواند از مقاله‌های پذیرفته‌شده یا چاپ‌شده در نشریه‌های موسسه محل خدمت متقاضی در زمان چاپ مقاله، یا نشریه‌هایی باشد که متقاضی در زمان چاپ مقاله، مدیرمسئول، سردبیر و یا عضو هیئت تحریریه آن بوده است. این میزان در آئین‌نامه ارتقاء ابطال‌شده سال ۱۳۹٤، ۲۵ درصد بود.

[۳۷]. حداقل ۷۰ درصد امتیاز مقاله‌ها باید مستقیماً در ارتباط با تخصص (رشته تحصیلی/گروه آموزشی) متقاضی باشد.

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-18]
[DOR: 20.1001.1.20088000.1397.10.1.1.4]

در مقالاتش، ممکن است منجر به کاهش عمق پژوهش‌های صورت گرفته در رشته‌های مختلف دانشگاهی، اعم از علوم انسانی و غیرازآن گردد. درواقع، در این حالت پژوهشگران به‌جای افزایش عمق پژوهش‌های خود ممکن است ترجیح دهند سطح پژوهش‌های خود را در حوزه تخصصی‌شان گسترش دهند. یک پژوهش عمیق که مستلزم پیگیری پژوهش‌های قبلی و تعمیق آن‌هاست و نتایج آن ممکن است در یک نشریه معتبر خارجی چاپ گردد، نه‌تنها امتیاز بیشتری نسبت به یک موضوع پژوهشی جدید که ممکن است در یک نشریه فارسی‌زبان چاپ شود دریافت نمی‌کند، بلکه ممکن است با برچسب همپوشانی و کاهش امتیاز از این محل نیز روبرو گردد. درنتیجه، به نظر می‌رسد خروجی این مکانیسم انگیزشی، پژوهشگرانی خواهند که ترجیح می‌دهند به‌جای عمق پژوهش، سطح آن را گسترش دهند که می‌توان آن‌ها را ***پژوهشگران افقی*** نامید. این عبارت در مقابل ***پژوهشگران عمودی*** قرار می‌گیرد که منابع کمیاب خود را صرف تعمیق پژوهش‌های گذشته خود می‌کنند به‌جای آنکه سطح و دامنه آن را گسترش دهند. به نظر می‌رسد خروجی آئین‌نامه موجود پژوهشگرانی افقی باشد. پژوهشگران عمودی ممکن است در سیستم کنونی حتی با تنبیه نیز روبرو شوند. رفتار عقلایی که به دنبال طی فرآیند ارتقاء با حداکثر سرعت ممکن است، ایجاب می‌کند که رفتار پژوهشی افقی باشد.

چاپ کتاب به زبان فارسی و خارجی

یکی دیگر از محصولاتی که اعضای هیئت‌علمی عرضه می‌کنند کتاب است که در آئین‌نامه ارتقاء نیز برای آن امتیازاتی در نظر گرفته شده است. درحالی‌که تألیف کتاب به زبان فارسی می‌تواند حداکثر ۱۰ امتیاز برای مؤلف در ارتقاء به همراه داشته باشد، امتیاز تألیف کتاب به زبان خارجی و نشر آن توسط یک ناشر معتبر بین‌المللی حداکثر می‌تواند ۱۵ باشد. پیش‌شرط انتشار یک کتاب به زبان خارجی مطرح بودن نسبی مؤلف در آن حوزه تخصصی در سطح بین‌الملل است تا ناشر انگیزه داشته باشد کتاب وی را چاپ نماید. درواقع، مؤلف ابتدا با انتشار مقالاتی در نشریه‌های علمی مطرح بین‌المللی در آن حوزه خود را به مخاطبین معرفی می‌کند. اتفاقی که به دلیل عدم ارزش‌گذاری مناسب برای چاپ مقاله در نشریه‌های معتبر خارجی در آئین‌نامه ارتقاء هرگز اتفاق نیفتاده است. علاوه بر این و با فرض مطرح بودن مؤلف، تألیف کتاب به زبان خارجی هزینه‌های بیشتری (ازجمله زمان) برای وی به همراه خواهد داشت. حال پرسش اساسی آن است که آیا اختلاف امتیاز موجود جهت تألیف کتب فارسی و انگلیسی در آئین‌نامه انگیزه کافی در افراد را ایجاد خواهد کرد تا چنین هزینه‌ای را متقبل شوند؟ به نظر می‌رسد پاسخ منفی باشد. به‌این‌ترتیب، آئین‌نامه موجود ابتدا با قیمت‌گذاری نامتناسب بر مقالات چاپ‌شده در نشریات علمی معتبر خارجی و داخلی مانع شکل‌گیری سرمایه انسانی در اعضای هیئت‌علمی به‌صورت ارائه نتایج پژوهش به زبان‌های رایج بین‌المللی می‌شود و پس‌ازآن نیز بار دیگر با تکرار قیمت‌گذاری اشتباه در مورد کتب تألیفی به زبان فارسی و خارجی بر این چرخه معیوب دامن می‌زند؛ بنابراین،

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-18]

[DOR: 20.1001.1.2008000.1397.10.1.1.4]

نتیجه طبیعی این امر آن است که تقریباً هیچ کتابی به زبان‌های خارجی در دانشکده‌های علوم انسانی و اجتماعی کشور عرضه نشود.

شرکت در کنفرانس‌های ملی و بین‌المللی

ارائه یک مقاله کامل و خلاصه در یک همایش معتبر ملی و بین‌المللی بدون نظر گرفتن زبان کاربردی در کنفرانس، به ترتیب حداکثر ۲ و ۱ امتیاز خواهد داشت. علاوه برداشتن مهارت کافی در نوشتن و ارائه یک مقاله به زبان خارجی، انواع هزینه‌های مبادلاتی[۳۸] دیگری ازجمله گرفتن ویزا، هزینه‌های سفر و ... برای شرکت در کنفرانس‌های بین‌المللی که در خارج از ایران برگزار می‌شوند وجود دارند. حال‌آنکه علیرغم وجود این تفاوت معنادار در هزینه‌های شرکت در کنفرانس‌های ملی و بین‌المللی خارج از کشور، سیاست‌گذار آموزش عالی قیمت (امتیاز) یکسانی برای آن‌ها در نظر گرفته است. به‌این‌ترتیب، رفتار عقلایی ایجاب می‌کند تا افراد منابع کمیاب خود را صرف شرکت در همایش‌ها و کنفرانس‌های داخلی نمایند. علاوه بر دادن امتیاز برای ارائه مقاله (خلاصه و کامل) در ماده ۳، در ماده ٤ نیز به برگزارکنندگان این همایش‌ها و کنفرانس‌های داخلی نیز در قالب فعالیت‌های علمی امتیازاتی تعلق می‌گیرد؛ بنابراین، نسبت به همایش‌های بین‌المللی خارجی، همایش‌های داخلی درمجموع امتیازات بیشتری را نصیب افراد خواهد کرد که خود انگیزه برای برگزاری این قبیل همایش‌ها را افزایش خواهد داد. به نظر می‌رسد افزایش تعداد همایش‌های ملی در سال‌های اخیر نیز با چنین ملاحظه‌ای قابل توجیه باشد. البته که این امر خود می‌تواند منجر به کاهش تمایل به ارتباط با دنیای علمی خارج و انزاوی علمی افراد و دانشگاه‌ها گردد.

تحلیل در سطح کلان: به کجا می‌رویم؟

در بخش پیشین در چهارچوب نظریه انتخاب عقلایی، تحلیلی از رفتار اعضای هیئت‌علمی در واکنش به آئین-نامه ارتقای علمی ارائه شد. در این بخش سعی می‌کنیم که نشان دهیم تجمیع این رفتارهای در سطح خرد آموزش عالی ایران را در سطح کلان به کجا خواهد برد. به عبارت دقیق‌تر، در این بخش به دنبال تحلیل آثار آئین‌نامه ارتقاء در سطح کلان هستیم. همان‌طور که اشاره شد، یکی از رسالت‌های مهم دانشگاه در مسیر توسعه کشورها تربیت نیروی انسانی ماهر و متخصص است. به بیانی دیگر، آموزش یکی از مهم‌ترین محصولات نظام آموزش عالی است. از ترکیب امتیازات لازم برای هر دوره ارتقاء، انتظار می‌رود که اعضای هیئت‌علمی آموزشی حداکثر یک‌سوم وقت خود را به عرضه آموزش منظم و با کیفیت تخصیص دهند. با در نظر گرفتن این نکته که مجموع امتیازات مستقیم و غیرمستقیم اکتسابی از ارائه آموزش در مقاطع تحصیلات تکمیلی نسبت به مقاطع

۳۸. Transaction Costs

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-18]
[DOR: 20.1001.1.20088000.1397.10.1.1.4]

کارشناسی بیشتر است، اساتید باسابقه که احتمالاً از قدرت چانه‌زنی بالاتری نیز در تصمیم‌گیری برای انتخاب واحدهای درسی خود برخوردارند، تمایل کمتری به ارائه آموزش در مقطع کارشناسی خواهند داشت. این به معنای کاهش کیفیت آموزشی در این مقطع است که مانع از دستیابی دانشگاه به یکی از مهم‌ترین اهداف خود که همانا تربیت نیروی انسانی ماهر و متخصص است خواهد شد.

در موردپژوهش نیز با توجه به تحلیل‌های صورت گرفته در بخش قبلی، درمجموع می‌توان گفت با توجه به مکانیسم انگیزشی ایجادشده توسط بند ۱ ماده ۳ آئین‌نامه ارتقاء، اعضای هیئت‌علمی که به دنبال حداکثر کردن سرعت فرآیند ارتقای علمی خود هستند، ترجیح می‌دهند تا در عرضه محصولات پژوهشی، منابع کمیاب خود را به چاپ مقالات و کتب فارسی در زمینه‌های مختلف در حوزه‌های تخصصی خود تخصیص دهند. علاوه بر این، بسیار بعید است تا اعضای هیئت‌علمی زمان و انرژی کمیاب خود را صرف نوشتن مقاله در نشریات معتبر خارجی و یا کتاب خارجی به‌صورت انفرادی و یا مشترک با اعضای هیئت‌علمی دانشگاه‌های خارج از کشور نمایند. نتیجه چنین امری عرضه بیشتر مقالات و کتب به زبان فارسی و عدم تعامل با جامعه علمی بین‌المللی است. ضمن آنکه نتایج حاصل از پژوهش‌های صورت گرفته توسط اعضای هیئت‌علمی در دانشگاه‌های ایران فرصت کمتری برای بحث و واکاوی در کنفرانس‌ها و همایش‌های بین‌المللی را پیدا خواهد کرد که گامی دیگر در جهت انزاوی بیشتر علمی دانشگاه‌های کشور است. در این حالت بخش قابل‌توجهی از منابع صرف برگزاری همایش‌های داخلی و ملی خواهد شد.

با در نظر گرفتن مکانیسم انگیزشی موجود در آئین‌نامه ارتقاء، به نظر می‌رسد هر نوع تخصیص منابع کمیاب و سرمایه‌گذاری در جهت شکل‌گیری مهارت‌هایی نظیر نوشتن و مکالمه به زبان‌های رایج علمی توجیه خود را از دست خواهند داد. افراد عقلایی در مهارت‌هایی سرمایه‌گذاری می‌کنند که در آینده برای آن‌ها منفعتی به همراه داشته باشد. به‌این‌ترتیب و با در نظر گرفتن مکانیسم‌های انگیزشی موجود جهت شکل‌گیری سرمایه انسانی در افراد، انتظار می‌رود که در دانشکده‌های علوم انسانی و اجتماعی کشور، اعضای هیئت‌علمی را داشته باشیم که اغلب صرفاً در سطح ملی قادر به ادامه فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی خود هستند که می‌توان آن را در عصر جهانی‌شدن به‌مثابه یک انزوای علمی تلقی نمود. در این حالت مرسوم‌ترین کانال ارتباطی با جهان علمی بیرونی، صرفاً ترجمه انواع کتب خارجی به زبان فارسی است که ازقضا برای انجام چنین فعالیتی در آئین‌نامه ارتقاء امتیاز نیز در نظر گرفته شده است[۳۹]. به باور نگارندگان، مهم‌ترین تأثیر آئین‌نامه ارتقای کنونی دامن زدن به انزوای علمی دانشکده‌های علوم انسانی و اجتماعی کشور است.

بحث و نتیجه‌گیری

[۳۹]. ترجمه یک کتاب مرتبط با تخصص تا ۷ امتیاز می‌تواند باشد.

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-18]

[DOR: 20.1001.1.20088000.1397.10.1.1.4]

دانشگاه‌ها با عرضه آموزش عالی و پژوهش در سطوح تخصصی نقشی بی‌بدیل در توسعه کشورها بازی می‌کنند. بی‌شک مهم‌ترین نهاده تولیدی در عرضه آموزش و پژوهش در دانشگاه‌ها اعضای هیئت‌علمی هستند که خود حکایت از اهمیت بالای نحوه جبران خدمات و تنظیم‌گری ارتقای علمی آن‌ها دارد. با توجه به کمیابی و محدودیت منابع اعضای هیئت‌علمی جهت تخصیص در آموزش و پژوهش و با فرض وجود رفتار عقلایی در فرآیند ارتقای علمی که به‌منزله طی کردن فرآیند ارتقای علمی با حداکثر سرعت و کمترین هزینه است، مکانیسم انگیزشی موجود در آئین‌نامه ارتقاء نقش مهمی در کمیت و کیفیت فعالیت‌های صورت گرفته توسط اعضای هیئت‌علمی دانشگاه‌ها بازی خواهد کرد.

آئین‌نامه ارتقای اعضای هیئت‌علمی در دانشگاه‌های ایران توسط شورای عالی انقلاب فرهنگی مصوب و توسط وزارت علوم به دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی که تحت نظر آن وزارتخانه هستند ابلاغ می‌شود. آئین‌نامه کنونی که ازنظر ساختاری شباهت‌های فراوانی به آئین‌نامه‌های پیش از خود دارد، در اواخر سال ۱۳۹٤ مصوب و از مهر ۱۳۹۵ لازم‌الاجرا بوده است. هدف آئین‌نامه‌های مذکور تخصیص زمان و انرژی اعضای هیئت‌علمی به دامنه‌ای از فعالیت‌های آموزشی، پژوهشی، اجرایی و فرهنگی بوده است. مکانیسم انگیزشی ایجادشده توسط آئین‌نامه ارتقاء و واکنش عقلایی اعضای هیئت‌علمی دانشگاه‌ها آثاری در سطح کلان داشته است که به نظر می‌رسد برای خود سیاست‌گذار آموزش عالی نیز غیرمنتظره باشد. ازجمله مهم‌ترین این آثار می‌توان به کاهش کیفیت آموزش در مقطع کارشناسی و انزوای علمی دانشکده‌های علوم انسانی و اجتماعی در محافل عملی بین‌المللی اشاره کرد.

مهم‌ترین نقطه‌ضعف آئین‌نامه ارتقای علمی در ایران یکسان در نظر گرفتن تمام رشته‌های دانشگاهی اعم از علوم انسانی و اجتماعی و غیرازآن با یکدیگر و ارائه یک نسخه واحد ارتقای علمی در آن‌ها است. البته این یکسان پنداری در جهتی بوده است که به نظر می‌رسد سیاست‌گذار آموزش عالی در تنظیم آئین‌نامه بیشتر متأثر از فضای آموزش و پژوهش در علوم فنی و پایه بوده است و سعی کرده است فضای حاکم بر این رشته‌ها را به علوم انسانی و اجتماعی تعمیم دهد به این امید که پژوهشگران در این رشته‌ها نیز بتوانند مقالات خود را در نشریات معتبر بین‌المللی چاپ نمایند. عدم درک درست از ماهیت علوم انسانی و یکسان در نظر گرفتن آن‌ها با علوم فنی و پایه منجر به کاهش کیفیت پژوهش در حوزه علوم انسانی و اجتماعی در ایران شده است. ماحصل آئین‌نامه کنونی طولانی شدن لیست مقالات چاپ‌شده (عمدتاً به زبان فارسی) توسط اعضای هیئت‌علمی دانشکده‌های علوم انسانی و اجتماعی به هزینه کاهش عمق پژوهش صورت گرفته توسط آن‌ها بوده است. امروز به‌جرئت می‌توان گفت با پدیده پژوهشگران افقی در حوزه علوم انسانی و اجتماعی روبرو هستیم

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-18]
[DOR: 20.1001.1.20088000.1397.10.1.1.4]

که به‌شدت نگران تعداد مقالات چاپ‌شده خود هستند نه عمق پژوهش‌هایی که انجام می‌دهند. علت نیز روشن است؛ ارزیابی صورت گرفته از آن‌ها قادر به تشخیص عمق نبوده است.

تنظیم آئین‌نامه ارتقای علمی در ایران را می‌توان مشابه یک برنامه‌ریز مرکزی[۴۰] در نظر گرفت که به‌زعم خود سعی در تخصیص بهینه منابع کمیاب دارد. البته در این مورد نیز برنامه‌ریز مرکزی مانند هر برنامه‌ریز مرکزی دیگری در هر حوزه‌ای محکوم‌به شکست است. علت شکست نیز نداشتن اطلاعات کافی در مورد تمام رشته-های علمی و دانشگاهی توسط تعدادی معدود از تنظیم‌کنندگان آئین‌نامه ارتقاء است که می‌توان گفت سیاست-های پیشنهادی آن‌ها در فرآیند ارتقاء علمی به‌طور ناخودآگاه بیشتر متأثر از حوزه‌ای بوده است که خود در آن پژوهش داشته‌اند. راه‌حل برون‌رفت از شرایط کنونی دقیقاً به رفع مهم‌ترین نقطه‌ضعف آئین‌نامه کنونی پیوند خورده است: رفع تمرکزگرایی در ارزیابی علمی و دادن اختیار آن به متخصصین هر رشته که شناختی دقیق از ماهیت و فرآیند پژوهش در آن رشته دارند. رویه‌ای که در تقریباً تمام دانشگاه‌های کشورهای پیشرفته دنیا مرسوم است. به‌سختی بتوان تجسم کرد که یک متخصص در رشته شیمی آئین‌نامه ارتقای علمی پژوهشگران در رشته حقوق را تنظیم نماید و بالعکس. به نظر می‌رسد تمرکزگرایی در ارزیابی علمی مهم‌ترین آفت پژوهش در دانشکده‌های علوم انسانی و اجتماعی بوده است که طبق شواهد تحصیل‌کردگان این رشته‌ها کمترین نقش را در تنظیم آئین‌نامه ارتقای علمی در ایران داشته‌اند. در یک سناریوی ایدئال که تمرکززدایی در ارزیابی علمی صورت گرفته است، متخصصین هر رشته با شناخت نشریات معتبر علمی بین‌المللی آن رشته، با دقت بیشتری می‌توانند امتیازی متناسب باارزش مقالات چاپ‌شده در این نشریات تنظیم نمایند که خود انگیزه برای چاپ مقالات در این نشریه‌ها را افزایش خواهد داد. تنها در این حالت است که می‌توان امیدوار بود دانشکده‌های علوم انسانی و اجتماعی نقش بیشتری در ارتقای رتبه بین‌المللی دانشگاه‌های کشور بازی کنند. در شرایط کنونی و با آئین‌نامه ارتقای فعلی، چنین امری یک امید واهی و دور از واقعیت است.

منابع

_باستانی، پیوند، میترا امینی، علی طاهرنژاد، نیره‌السادات روح‌اللهی (۱۳۹۳)، دیدگاه اعضای هیئت‌علمی دانشگاه علوم پزشکی تهران در مورد نظام ارزشیابی استاد: مطالعه کیفی، فصلنامه علمی دانشگاه علوم پزشکی تربت‌حیدریه، دوره‌ی دوم، شماره ۱.

_توتونچی، مینا؛ یمانی، نیکو؛ طالقانی، فریبا؛ چنگیز، طاهره (۱۳۹۳). ارزیابی شاخص‌های خدمات اجرایی ارتقای مرتبه علمی: دیدگاه اعضای هیئت‌علمی دانشگاه‌های علوم پزشکی ایران. توسعه آموزش در علوم پزشکی، ۷ (۱٤)، ۳۰-۲۰.

۴۰. Central Planner

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-18]

[DOR: 20.1001.1.2008000.1397.10.1.1.4]

_جاودانی، حمید (۱۳۹۵). راهنمای بازآرایی نظام پاداش‌دهی و کارراهۀ اعضای علمی نهادهای تولید دانش ایرانی. موسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی.

_خطیبان، مهناز، مهرنوش پازارگادی، طاهره اشک تراب (۱۳۹۳)، مطالعه تطبیقی نظام‌های ارزشیابی عملکرد اعضای هیئت‌علمی دانشگاه‌های مختلف جهان بر اساس الگوی تشخیصی: تحلیل کیفی محتوا، مجله گام‌های توسعه در آموزش پزشکی، دوره یازدهم، شماره اول.

_سعادت طلب، آیت، کورش فتحی واجارگاه، مقصود فراستخواه، اباصلت خراسانی (۱۳۹۳)، بررسی موانع آموزش و بهسازی اعضای هیئت‌علمی در دانشگاه‌های دولتی شهر تهران (مطالعه کیفی)فصلنامه مطالعات اندازه‌گیری و ارزشیابی آموزشی، سال چهارم، شماره ٦.

_عبداللهی، حسین (۱۳۹۱)، تحلیل سازوکار ارزشیابی عملکرد آموزشی اعضای هیئت‌علمی: مطالعه موردی دانشگاه علامه طباطبائی، فصلنامه مطالعات اندازه‌گیری و ارزشیابی آموزشی، سال سوم، شماره ۳.

_علوی، سید بابک و آرین قلی‌پور (۱۳۸۸)، شناسایی عوامل مؤثر بر رفتارهای فراتر از نقش اعضای هیئت‌علمی دانشگاه‌ها : مطالعه‌ای در دانشگاه صنعتی شریف، فصلنامه علوم مدیریت ایران، سال چهارم، شماره ١٤.

_فاتحی، احمد؛ محمدی فاطمه (۱۳۸۷). ارائه مدلی جهت نهادینه کردن ارزیابی عملکرد اعضای هیئت‌علمی در دانشگاه‌ها به‌عنوان پیش‌نیاز تدوین نظام پرداخت بر مبنای شایستگی، فصلنامه تخصصی جامعه‌شناسی، شماره ۱۰، فروردین ۱۳۸۷، ۹۹-۱۲۰.

_قاسمی، مجید؛ صالحی، کیوان (۱۳۹٦). آسیب‌شناسی موانع و چالش‌های فعالیت اعضای هیئت‌علمی جدیدالاستخدام، فصلنامه علمی پژوهشی آموزش عالی ایران، ۹(۲)، ۸۱-۱۰۳.

_کریمی مونقی حسین؛ ژیانی فرد، اکرم؛ جعفرزاده، حمید؛ بهنام، حمیدرضا؛ توکل افشاری، جلیل (۱۳۹۳). تجربیات اعضای هیئت‌علمی از روند ارتقای مرتبه علمی. نشریه گام‌های توسعه در آموزش پزشکی، ۱۱ (٤)، ٤٨٥-٤٩٩.

_محب‌زادگان، یوسف، محمدحسن پرداخت‌چی، محمد قهرمانی، مقصود فراستخواه (۱۳۹۲)، تدوین الگویی برای بالندگی اعضای هیئت‌علمی با رویکرد مبتنی بر نظریه داده بنیاد، فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، شماره ۷۰.

_نوروزی، عباسعلی، محمود ابوالقاسمی، محمد قهرمانی (۱۳۹٤)، بررسی موانع تولید علم از دیدگاه اعضای هیئت‌علمی دانشگاه شهید بهشتی، فصلنامه رهیافتی نو در مدیریت آموزشی، سال ششم، شماره ۲.

_وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، آیین‌نامه ارتقای اعضای هیئت‌علمی مصوب سال‌های ۱۳۸۷، ۱۳۹۱، ۱۳۹٤، ۱۳۹۵

_وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، آئین‌نامه دوره دکتری مصوب سال ۱۳۸۹

_http://science.sciencemag.org/content/۳٦۱/٦٤۰۷

_https://www.nature.com/nature/journal/v٥٥٦/n۷۷۰۰/index.html

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-18]

[DOR: 20.1001.1.20088000.1397.10.1.1.4]

_http://journals.msrt.ir

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-18]

[DOR: 20.1001.1.20088000.1397.10.1.1.4]